

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(36\).2019.190214](https://doi.org/10.18371/fp.4(36).2019.190214)

УДК 316.74:364.442.6

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ УКРАЇНИ

КОВАЛЬЧУК Вероніка Геннадіївна

доктор наук з державного управління, доцент

завідувач кафедри менеджменту

та соціально-гуманітарних дисциплін

Харківського навчально-наукового інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: covveron@ukr.net

ЧЕРЕДНИК Юлія Вікторівна

аспірант кафедри менеджменту

та соціально-гуманітарних дисциплін

Харківського навчально-наукового інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: chereju@gmail.com

Анотація: У статті визначено сутність соціально-економічної захищеності. З'ясовано специфіку захищеності трудових мігрантів. Обґрунтовано роль правової культури трудових мігрантів в забезпеченні їх соціально-економічної захищеності. Визначено основні деструктивні прояви низької правової культури трудових мігрантів з України за результатами соціологічного опитування та окреслені пріоритети її підвищення.

Ключові слова: соціально-економічна захищеність, зовнішня трудова міграція, міграційна політика, правова культура.

Аннотация: В статье определена сущность социально-экономической защищенности. Выяснена специфика защищенности трудовых мигрантов. Определены основные деструктивные проявления низкой правовой культуры трудовых мигрантов из Украины по результатам социологического опроса и очерчены приоритеты ее повышения.

Ключевые слова: социально-экономическая защищенность, внешняя трудовая миграция, миграционная политика, правовая культура.

Постановка проблеми. Питання соціально-економічної захищеності трудових мігрантів на сьогодні є актуальною в силу безперервного зростання територіальної мобільності населення з частими зовнішніми міграційними орієнтирами. Для громадян

України даний аспект є особливо важливим, адже практика працевлаштування в більш розвинених країнах на напівлегальних або нелегальних умовах майже завжди супроводжується порушенням прав людини.

Тому дана проблема є дуже актуальною у виявленні шляхів підвищення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів, які працюють за кордоном, з метою недопущення втрат їх соціально-демографічного, трудового потенціалу. Освітлення різних аспектів міграційного питання є досить поширеним у сучасній українській науці. Такий підвищений інтерес вітчизняних вчених є закономірним в силу тривалості деструктивних проявів міграцій для України і її економіки. Фактично, теоретичних напрацювань по рішенню міграційних проблем надзвичайно багато. Часто вони дуже різноаспектні і несистематизовані, а на практиці їх фактична реалізація майже не простежується. На тлі ускладнень соціально-економічного розвитку рішення міграційного питання практично де актуалізується, адже активізація рееміграційних процесів призведе до додаткового тиску на регіональні ринки праці, що тепер характеризуються як надлишкові. За таких обставин важливо не стільки знижувати міграційну активність населення, що є закономірним процесом в сучасному глобалізованому світі, скільки створювати правову основу міграцій з дотриманням прав і свобод як самих мігрантів, так і членів їх сімей.

Аналіз останніх дослідження і публікацій. Дане дослідження базується на положеннях теорій міграції та наукових висновках вчених, що активно займаються вивченням міграційного питання з акцентом на соціально-економічну захищеність мігрантів. Серед них варто відзначити напрацювання таких вітчизняних вчених, як В. Бідак, С. Западнюк, Е.Лібанова, Д.

Ляшенко, А. Малиновська, Н. Ніколайчук, С. Пирожков, А. Платонов, А. Позняк, А. Пуригін, М. Романюк, В. Садова, А. Хомра, Б. Юськів та інші. Інший напрямок теоретичної основи даного дослідження - правовий. Тут використані напрацювання таких українських вчених з виявленням сутності та проблемних проявів формування правової культури суспільства, як В. Головченко, Ю. Дмитрієнко, В. Оксамитовий, М. Подберезський, Р. Сербин, А. Скакун, А. Скуратівський, С. Третяк, М. Щербань та інші. Одночасно цілісних напрацювань щодо правової культури трудових мігрантів як важливої складової їх соціально-економічної захищеності у науковій думці не простежується, що підтверджує актуальність даної проблематики.

Метою статті є формування теоретико-прикладного обґрунтування забезпечення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів та рівня правової культури мігрантів для забезпечення їх соціально-економічної захищеності. При цьому потрібно здійснити наступне:

-визначити сутність соціально-економічної захищеності трудових мігрантів з наслідком відображення рівня розвитку правової культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Від початку ХХ століття країни почали перехід до нового поділу праці ,який в свою чергу став фактором неминучої міграції населення. Так як в умовах ,що склалися, добробут громадян почав залежати не від традиційної спеціалізації національних економік, а за боротьбу країн за зайнятість робочої сили у сфері пос-

луг. Зміни почали вимагати інфраструктурного супроводу гарантій трудових прав та свобод для населення з інших країн.

Функція держави у соціальній захищеності має свої особливості у кожній країні. Це пояснюється тим, що кожна держава має відмінний підхід до формування та реалізації як соціальної, так і міграційної політики.

Поняття соціально-економічної захищеності мігрантів відноситься до різних галузей наукових знань, таких як міжнародна економіка, право, соціологія статистика тощо.

Соціальна економіка диференціює поняття соціально-економічної захищеності як стан, досягнутий внаслідок спеціальної системної діяльності уповноваженого інституту у сфері організації соціального захисту прав і свобод людини мігранта(державного органу) [5, с. 180].

Забезпечення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів здійснюється шляхом дотримання їх прав і свобод відповідно до зазначених характеристик відповідно до норм чинного законодавства та міжнародного права. В першу чергу вона пов'язана з такими актами як «Загальна декларація прав людини» (1948р.), Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів, яка ратифікована в Україні у 2007 році та Конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, яка ратифікована в Україні у 2011 році [2 ; 3].

Специфіка забезпечення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів виникає у зв'язку з особливим

їх статусом і схильністю до негативних наслідків міграційних процесів:

- по-перше, соціально-економічна захищеність трудових мігрантів ускладнюються загальною проблемністю соціального захисту всього населення, яке залишається в межах країни. Багато країн сьогодні постали перед дилемою загострення протиріч між зростаючою потребою суспільства в розгалуженій, гнучкій, науково обґрунтованій системі соціального захисту і відсутності не тільки відпрацьованих механізмів і принципів, а навіть самої концепції, тобто цілісного уявлення про відповідну систему соціального захисту періоду глибоких ринкових зрушень, яка до того ж враховує національний менталітет [1, с. 144]. В умовах недостатнього соціального захисту населення, яке постійно проживає в межах країни, увагу до дотримання прав і свобод трудових мігрантів послаблюється;

- по-друге, правовий статус трудової міграції часто набуває нелегальних і напівлегальних ознак, через що можливості соціально-економічної захищеності таких осіб значно обмежуються. Особи, які схильні до нелегальної міграції, готові працювати з порушенням норм трудового права, зокрема нормування робочого часу, рівня оплати праці;

- по-третє, сегментний розподіл трудових мігрантів часто передбачає домінування осіб з низьким освітньо-кваліфікаційним рівнем, які слабо орієнтуються в правовому полі, а їх система цінностей свідчить про готовність працювати на важких, фізично виснажливих робочих місцях . При цьому такі особи мало коли прагнуть

розуміти свої права та обов'язки і вдаються до їх захисту;

- по-четверте, окремі групи трудових мігрантів навпаки відзначаються підвищеним рівнем правової культури або мотивацією до її формування, представляючи собою висококваліфіковані кадри, в основному молодь, яка відрізняється високими характеристиками.

Таким чином, підвищення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів має здійснюватися в першу чергу через їх власне розуміння своїх прав і обов'язків. З іншого боку, рівень соціально-економічної захищеності є проявом рівня розвитку правової культури населення і законності в державі. Якщо держава не виявляє правових ознак з високим рівнем авторитетності, прозорості та об'єктивності правоохоронної, судової систем, розвитку громадянського суспільства, то передумов для формування достатнього рівня правової культури суспільства не відбудеться.

В Україні, через відсутність достатніх можливостей забезпечення соціального захисту, більшість соціальних норм мають словесний характер. Сучасний стан соціально-економічної захищеності трудових мігрантів корелює з низкою переліків людського розвитку, таких як невідповідність згідно сучасним соціально-економічним умовам оплата праці, житлові проблеми, недостатня цінність праці мігрантів та низьке морально-психологічне самопочуття тощо. Збільшення рівня соціально-економічної та соціально-правової обмеженості прав мігрантів спричинити подальше падіння дисци-

пліни у середовищі мігрантів і правопорядку у країні загалом.

Для покращення стану державна статистична служба повинна мати систему обліку і статистики щодо даної категорії осіб. Потрібно розробити список ознак, які б дали право оцінити ступінь задоволення потреб мігрантів.

Формулювання дефініції правової культури трудових мігрантів, обґрунтування її значущості та функціональності вимагає уточнення загальних підходів до розуміння правової культури як такої. Часто правову культуру розглядають як складову частину загальної культури, як сукупність чинників, що характеризує рівень правосвідомості, правовідносин, досконалості законодавства, організації роботи по його дотриманню, стан законності і правопорядку. Таким чином, звертається увага не тільки на внутрішній характер формування рівня правової культури, а й на зовнішні детермінації. Правда існує думка розгляду правової культури лише як форми правосвідомості [6 с. 226]. Це досить обмежений підхід, адже правова культура відображає ступінь досягнень суспільства, його соціальних груп і громадян у сфері регулювання суспільних відносин, забезпечує верховенство права, тобто панування правових принципів справедливості, гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі і гідності [7 с.636].

Виходячи із зазначених міркувань різних вчених правову культуру трудових мігрантів розглядаємо (в практичному контексті) як систему правових цінностей і знань, сформованих на основі загальної системи цінностей, вимог правового розвитку суспільства

території-донора і території-реципієнта і проявляються через повсякденне і публічну діяльність. Схе-

матично змістовна сутність правової культури трудових мігрантів відображено на *рис. 1*.

Рис 1 Зміст правової культури трудових мігрантів через призму факторних детермінацій

Джерело: складено авторами

Прямий зв'язок рівня правової культури трудових мігрантів і їх соціально-економічної захищеності є очевидним. Оскільки для трудових мігрантів основним міграційним мотивом є прагнення до працевлаштування, що часто обумовлено відсутністю можливостей праці на батьківщині взагалі або згідно очікуваних вимог, то рівень правової культури в значній мірі відбивається в сфері соціально-трудова відносин. Тут повинні дотримуватися в першу чергу права розвитку, гідного рівня життя, а також рівноправності. Оскільки сучасне суспільство характеризується високими проявами гуманізму з визнанням людини як найвищої цінності, можливості використання і розвитку її трудового потенціалу є пріоритетом у створенні умов для його трудової діяльності. Право розвит-

ку має проявлятися в можливості накопичувати, розвивати власні здібності і практичні навички, що особливо можливо в соціально-трудова сфері. Право гідного рівня життя реалізується через високий рівень оплати праці, який повинен відповідати особистісним освітньо-кваліфікаційним характеристикам працівника, і не бути нижче регламентованих чинним законодавством території-реципієнта вимог. Право рівноправності для трудових мігрантів особливо дискусійне і вимагає окремих комплексних досліджень. Така спірність зазвичай виникає концептуально в розумінні потреби, економічної і соціальної обґрунтованості залучення трудових мігрантів на ринок праці території-реципієнта взагалі. Тому право рівноправності в умовах легального працевлаштування часто

порушується вже на вищому законодавчому рівні через відсутність чітких концептуальних основ державної міграційної політики, що враховує демографічні та економічні процеси. Ще більше право рівноправності порушується на рівні організацій через суб'єктивний фактор.

З представленої змістовної інтерпретації сутності правової культури трудових мігрантів звертаємо увагу на її значимість в контексті неприпустимість втрат інвестицій в людський капітал і загальних соціально-демографічних втрат. Це означає, що дотримання основних прав в системі соціально-економічної захищеності трудових мігрантів має не допускати суб'єктивізм при працевлаштуванні щодо їх особистісних трудових характеристик таких як рівня здоров'я, інтелекту, освітньо-кваліфікаційних, психологічних якостей. Інша справа, коли сам трудовий мігрант в силу низького рівня своєї правової культури і помітних ціннісних деформацій з домінуванням матеріального фактору готовий працювати на нелегальних засадах з грубим порушенням норм трудового права. Така готовність в основному характерна для мігрантів з країн з незадовільними умовами проживання і практичною відсутністю можливостей зайнятості. Низька якість життя змушує таких осіб до працевлаштування на умовах, що не відповідають регламентованих стандартів організації праці. Таке явище є потужним поштовхом і веде до зловживань з боку роботодавців, для яких така ситуація є економічно вигідною в частині економії витрат на персонал. Для трудових мігрантів рі-

вень правової культури на жаль продовжує залишатися досить низьким. В значній мірі це обумовлено загальнодержавними проблемами правового розвитку держави. Правоохоронна і судова системи країни дуже сильно вражені корупційною практикою. Рівень інституційного довіри населення до даних структур практично відсутній (Згідно з рейтингом, який складено за результатами опитування Інституту соціології НАН Україна, довіру населення до міліції, судів і прокуратури поступається таким інститутам, як сім'я і родичі, церква і духовенство, колеги, засоби масової інформації, президент і уряд, місцеві органи влади, приватні підприємства, профспілки, благодійні фонди, Верховна Рада України та ін., тобто практично займає останні місця [4, с. 64; 8, с. 636]. З посиленням високої трудозбитковості на регіональних ринках праці явище трудової міграції зазвичай на нелегальних засадах є звичайним. Особливо це стосується прикордонних регіонів, наближених до кордонів країн Європейського Союзу. Тому потреба підвищення рівня правової культури трудових мігрантів-громадян України залишається надзвичайно актуальним питанням.

Висновки. Отже, сучасна трудова міграція є звичайним явищем і законодавчою реакцією на глобалізаційні процеси. Завданням державної міграційної політики постає не стільки в її обмеженні, скільки нівелювання негативних проявів з оптимізацією позитивних детермінацій. Оскільки найвищою цінністю сучасного суспільства є людина з його знаннями і здібностями, то для створення умов його роз-

витку територіальна обмеженість недопустима. Разом з тим часта ціннісна деформація з надмірною орієнтацією на задоволення матеріальних потреб змушує людину до міграції з подальшими грубими порушеннями норм трудового права. При таких умовах позитивні наслідки міграції руйнуються, адже вона веде до колосальних соціально-демографічних втрат, втрат людського капіталу. В даному контексті актуалізується значимість рівня правової культури трудових мігрантів,

у їх готовності і здатності захищати свої права і обов'язки. Тому передумовою цьому повинні бути їх знання і достатній рівень інституційного довіри до профільних структур. У разі зниженого рівня правової культури з незнанням регламентованих можливостей зайнятості, трудовий мігрант готовий працювати в невідповідних для його трудопотенційних характеристик умовах, що порушує всі принципи сучасного гуманізму.

Список використаної літератури

1. Демчак Р. Є. Соціально-економічний захист населення: теоретичний аспект. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2011. Вип. 25. С. 144-150. URL: http://tpre.econom.univ.kiev.ua/data/2011_25/zb25_19.pdf.
2. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів від 16.03.2007 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_307.
3. Конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 21.12.2011 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_j82.
4. Кричевська Т. О., Балюк О. В. Українське суспільство та економіка в соціологічних оцінках рівня довіри: внутрішні виміри та міжкраїнові порівняння. Економічна теорія. 2012. № 1. С. 50-64.
5. Новікова О.Ф. Соціально-економічна захищеність особи в Україні: проблеми виміру та шляхи розв'язання. Соціально-економічна захищеність населення України : Збірник матеріалів, підготовлених до міжнародної науково-практичної конференції. Київ. 2001. С. 180.
6. Садова У. Я., Біль М.М. Міграційні процеси в Україні: сучасні виклики та регіональна специфіка (за результатами II Міжнародної науково-практичної конференції). Регіональна економіка. 2013. № 3. С. 211-222.
7. Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства. Право України. 2005. № 4. С. 26.
8. Українське суспільство 1992-2010. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. К. : Інститут соціології НАН України. 2010. 636 с.